

AZƏRBAYCAN VƏ TÜRK MUSIQISINDƏ İDENTİKLİK

Identity In Azerbaijan And Turkish Music

Associate Professor Nazakat TEYMUROVA

People's Artist of the Department of Mugam (Singer) of the Azerbaijan National Conservatory, Baku, Azerbaijan

ORCID ID: 0000-0001-9976-8404

ABSTRACT

Recent research into the relationship between Azerbaijani and Turkish musical cultures proves that there is a multi-level common fund between the two cultures. From the point of view of each specific culture, the implementation of this fund is manifested at different levels. At present, we are talking about the relevance of the traditions of both Azerbaijani and Turkish culture for a single Turkish space, the activity of the same genre-style complex in both cultures, as well as the gene pool of kindred speech and intonation.

In the Middle Ages, Azerbaijanis and Turks lived in one state. They fought together against common enemies - foreign invaders. The proximity of the geographical environment led to the formation of a common type of economic activity and the organization of the life of these two Turkic-speaking peoples. The spiritual life of both Turkic-speaking peoples developed on the basis of the same beliefs and traditions, which was mainly due to the same religious and spiritual foundations and moral requirements. These same religious beliefs are also important in determining the general tastes and rules of life. Hence the similarity of moral and ethical standards. The culture was formed within the framework of a single linguistic environment while maintaining ethnic identity in the field of language and oral folklore.

Key words: folklore, gene pool, music, genre, Turkology, parallel

AZƏRBAYCAN VƏ TÜRK MUSIQISINDƏ İDENTİKLİK

Orta əsrlər dövründə azərbaycanlılar və türklər vahid dövlətdə yaşayırdılar. Ümumi düşmənlərə - yadelli işğalçılara qarşı birgə mübarizə aparırdılar. Coğrafi mühitin yaxınlığı bu iki türkdilli xalqın təsərrüfat fəaliyyətinin, məişətin təşkilinin ümumi tipinin formalaşmasına gətirib çıxardı. Hər iki türkdilli xalqın mənəvi həyatı da eyni inanclar, adət-ənənələr üzərində inkişaf etmişdir ki, bu da əsasən eyni dini və mənəvi əsaslarla, əxlaqi tələblərlə bağlı idi. Eyni dini təsəvvürlər həmçinin ümumi zövqün, yaşayış qaydalarının müəyyən olunmasında vacib şərtlərdəndir. Mənəvi etik normaların oxşarlığı da buradan yaranmışdır. Mədəniyyət də məhz vahid dil mühiti çərçivəsində formalaşmış və təşəkkül tapmış, bununla belə dil və şifahi xalq yaradıcılığı sahəsində etnik özünəməxsusluq qorunub saxlanmışdır.

Son illərdə musiqi elmində Azərbaycan və Türk musiqi mədəniyyətlərinin qarşılıqlı əlaqələrinin öyrənilməsinə həsr olunmuş araşdırmalar sübut edir ki, bu iki mədəniyyət arasında çoxtəbəqəli ümumi fond mövcuddur. Hər bir konkret mədəniyyət baxımından bu fondun müxtəlif səviyyədə reallaşdırılması özünü büruzə verir. Hal-hazırda söhbət həm Azərbaycan, həm də türk mədəniyyəti ənənələrinin vahid türk məkanına aidiyyəti məsələsindən, hər iki mədəniyyətdə eyni janr-üslub kompleksinin fəaliyyətindən, həmçinin, qohum nitq - intonasiya genofondundan gedir.

Ümumiyyətlə, Azərbaycan və türk xalqlarının musiqi ənənələrinin oxşarlığı, hər şeydən əvvəl, onların uzun əsrlər boyu bir coğrafi ərazidə yaşamaları ilə bağlı olaraq, tarixi talelərinin ümumiliyindən irəli gəlir və bu iki xalqın mənəvi mədəniyyətinin oxşarlığını şərtləndirir.

Tədqiqatçı Q.A.Qeybullayevin qənaətinə görə, Azərbaycan dilinin müasir dialektləri, əsasən XII-XIII əsrlərdə səlcuq-oğuz və monqol işğallarından sonra meydana gəlmişdir. Beləliklə, "Azərbaycan dili səlcuq-oğuz dillərinə yaxın bir dilə çevrilmiş və onu türk, türkmən, qaqaüz dillərinə yaxınlaşdırən cəhətlər əldə etmişdir"¹ [s.492].

¹ Гейбуллаев Г.А. К этногенезу азербайджанцев. Баку, Элм, 1991. 552с.

Ümumtürk kontekstində qədim Azərbaycanın bədii simvollarının genetik mənşəyi akademik Rasim Əfəndinin tədqiqatlarında öz əksini tapmışdır. Müəllif qeyd edir ki, bədii simvolların timsalında türk dünyasının ümumtürk dünyagörüşünə xas mənəvi və maddi mədəni abidələrin yaranmasını görürük ² [s.152].

Ədəbiyyat, təsviri sənət və mədəniyyətin digər sahələri kimi, türk musiqi sistemi də bütün mümkün genetik və tipoloji qarşılıqlı əlaqələri özündə cəmləşdirmişdir. Məhz bu səbəbdən o, kompleks tədqiqatlar üçün münbit bazaya çevrilmişdir. Bundan əlavə, musiqi elmində türk xalqlarının musiqi mədəniyyətinin müqayisəli-tipoloji tədqiqat metodologiyası formalaşmışdır. Adı çəkilən nəzəri konsepsiyanın müəllifi AMEA –nın müxbir üzvü, sənətsünaslıq elmləri doktoru Rəna Məmmədova yazır: “Qeyd etmək lazımdır ki, türkdilli xalqların musiqi əlaqələrinin yaranması və bu əlaqələrin genetik əsasının izahı türk musiqi sisteminin vahidliyini və monolitliyini üzə çıxarmaqla yanaşı, onun ayrı-ayrı komponentlərinin tam surətdə xarakterizə olunmasına imkan verir”³ [s.51].

Ümumtürk mədəniyyətinin tarixən formalaşması prosesinin araşdırılmasının ilkin sahəsi Azərbaycan və Türk musiqisidir. İki xalqın musiqi ənənələrinin tarixi qarşılıqlı əlaqələrinin öyrənilməsi onların janr sisteminin qeyri-adi dərəcədə identik olduğunu üzə çıxarır. Bu baxımdan, lirik, toy mərasim, tarixi-qəhrəmani mahnıların və aşıq musiqisinin məzmun və bədii cəhətdən qohumluğu diqqətəlayiqdir. R.Məmmədovanın fikrincə, janr sisteminin uyğunluğu mühüm genetik köklərin mövcud olmasını sübut edir. Bunlar həm Azərbaycan, həm də Türk folklorunun ən dərin qatlarından qidalanaraq, bu xalqların dünyagörüşünün formalaşması ilə bağlıdır ⁴ [s.55].

Etnosun mühüm əlamətlərinin daşıyıcısı olan mərasim mədəniyyəti tarixi yaddaşın əsasını təşkil edir. Buna görə də ona xas olan mühüm bədii elementlərin bütün kompleksi xalqın tarixi yaddaşının bir çox cəhətlərini təcəssüm etdirir. Mərasim özlüyündə quruluş vahidi olaraq, xalq mədəniyyətinin bütün təbəqələrini – tarixi yaddaş şərtləndirən dünyagörüşündən tutmuş, maddi və mənəvi mədəniyyətin atributlarına kimi əhatə edir. Şübhəsiz, hər bir xalqın mərasimlərində milli incəsənətin spesifik mövzuları təcəssüm olunur, ümumiyyətlə milli bədii sənətə xas simvolika öz təzahürünü tapır. Mərasimlərdə istifadə olunan musiqi folkloru keçirilən mərasimin işarələr sistemini əks etdirir və özündə rəngarəng janr semantikasını assimilyasiya edir.

Bununla yanaşı, türk etnosunun mədəniyyəti kontekstində Azərbaycan və türk xalqlarının mərasim ənənəsinin müqayisəsinin öyrənilməsi onların struktur baxımından oxşarlığını üzə çıxarır. İki xalqın mərasim ənənəsinin səciyyəvi cəhəti türk regionunun mədəniyyəti çərcivəsində onlara məxsus tipik vəziyyətlərin və sabit formulların, süjet uyğunluğunun toplanmasından ibarətdir. Eyni zamanda, oxşar formullar və tipik süjet motivləri yüksək dərəcədə variasiya imkanlarına malik olub, söz və intonasiya ifadəliliyi baxımından müəyyən interpretasiyaya məruz qalır. Bu halda ümumilikdə ənənəvi üslub fonu saxlanılır.

“Müxtəlif millətlərə xas mərasimlərin yaxınlığı həm də dərin özünəməxsus cəhətlərə malikdir. Hər bir xalqın mərasimləri öz köklərinə görə vahid mənbəyə malik olmaqla yanaşı, onların milli tarixi inkişafı ilə də sıx bağlıdır və milli-səciyyəvi cəhətlərini: psixologiyasını, dil xüsusiyyətlərini, coğrafi şərait, iqlim, ictimai-iqtisadi quruluşla bağlı cəhətləri, eyni zamanda, təkrar olunmaz, fərdi, yalnız ona xas olan simasını əks etdirir”⁵ [s.4]

Azərbaycan və türk xalqlarının mərasimlərində musiqi folklorunun janr məzmununu bir çox cəhətdən eynilik təşkil edir. O cümlədən, iki musiqi ənənəsinin türk mənbələri ilə genetik əlaqələrini əks etdirən intonasiya tipoloji modellər də eynidir. Bu baxımdan, tədqiqatçı müəlliflərin bir sıra tipoloji xüsusiyyətlərininəzərinizə çatdıraq:

- ✓ melodiyanın səciyyəvi olaraq yüksək zirvədən başlanması;
- ✓ mahnı forması boyu saxlanılan obrazlı-emosional tonun vahidliyi;
- ✓ kompozisiyanın əsasını təşkil edən başlıca intonasiya-tezisin ifadəliliyi və relyefliyi;
- ✓ melodik xəttin bir çox hallarda tetraxord özəyinin dar çərçivəsi ilə məhdudlaşan diapazonu;
- ✓ intonasiya inkişafı prosesində sıçrayışların pilləvari hərəkətlə tənzimlənməsindən yaranan plastikliyi;

² Эфэнди Ф. Этносознание турецких народов и их искусство. Баку, Нурлар, 2002, 160с.

³ Мамедова Р.А. Музыкальная тюркология. Баку, Элм, 2002. (88с.),с.51

⁴ Мамедова Р.А. Музыкальная тюркология. Баку, Элм, 2002. (88с.),с.55

⁵ Фархадова С. Обрядовая музыка Азербайджана (на примере траурных и свадебных песен). Баку, Элм, 1991. (130с.),с4

- ✓ mahnı formasında lad əsasının quruluşuna müvafiq olaraq kadensiyaların qarşılıqlı əlaqələri;
- ✓ melizm ibarələrindən istifadə olunması;
- ✓ tamamlayıcı sabit pilləyə doğru aparən enən sekvensiya xəttinin formalaşması;
- ✓ lad sisteminin qohumluğunu təmin edən pillələrin funksional əlaqələri;
- ✓ inkişafın yekunlaşma mərhələsində əsas intonasiya dayağının dəfələrlə təkrarlanaraq təsdiqlənməsi;
- ✓ təkrarlıq və variyasiyalılıq prinsiplərinə əsaslanan intonasiya inkişafının oxşarlığı;
- ✓ kuplet və ya strofik formadan istifadə kimi cəhətlər bu qəbildəndir.

Göründüyü kimi, iki xalqın toy mərasim mahnılarının müqayisəli təhlili nəticəsində alimlər mühüm elmi müddəalar irəli sürür. Bütün bunlar türk mənələri ilə bağlı amillər olub, iki xalqın musiqi ənənələrinin sıx əlaqələrini, qohumluğunu sübut edir. Beləliklə, Azərbaycan və Türkiyədə mövcud olan toy mərasim mahnıları özünəməxsus bədii yaradıcılıq nümunəsi olmaqla yanaşı, həmçinin, türk dünyasının mərasim ənənələri irsinin üzvi hissəsidir.

Azərbaycan və türk xalqlarının mərasim musiqi folklorunda janr xarakteristikasının müəyyənləşdirilməsində mühüm əhəmiyyət daşıyan qohumluq parametrlərinin təzahürünə diqqət yetirək. Burada kiçik həcmli lad qurumlarına dayaqlanma, həmçinin, lakonik intonasiya modellərinin variantlı təkrarlığına meyllilik nəzərdə tutulur.

Məlum olduğu kimi, xalq-mahnı yaradıcılığı incəsənətin sinkretik növüdür və burada poeziya və musiqi eyni dərəcədə iştirak edir. Bu mənada dil ümumiliyi – azərbaycan və türk mahnı mədəniyyətinin yaxınlığının əsas mənbəyidir. Lakin rəqs janrının nəzərdən keçirilməsi də iki instrumental musiqi ənənəsi arasındakı dərin qohumluğu üzə çıxarır. Rus tədqiqatçısı V.M.Belyayev haqlı olaraq yazırdı ki, “dil və musiqi əlifbalarının növləri musiqi əsərlərinin yaranmasından əvvəl kəşf olunmur, əksinə, həm söz və həm də musiqi nitqinin inkişafının ümumiləşmiş təzahürü kimi yaradıcılıq praktikasından yetişir”⁶ [s.224].

Azərbaycan və türk musiqisinin formalaşmasının kökləri vahid türk mühitində baş vermişdir ki, bu da iki xalqın musiqi yaradıcılığının müxtəlif sferalarında identik xarakteristikaya malik janr əmələ gətirən qohumluq parametrlərinin mövcudluğunu şərtləndirir.

Qeyd etməliyik ki, Azərbaycan və türk xalqlarının musiqi folklorunda janr qohumluğunun parametrlərinin öyrənilməsi musiqi dilinin xüsusiyyətləri ilə sıx bağlıdır. Bütün bu xüsusiyyətlərin dərinə araşdırılması musiqişünaslığın qarşısında duran həlli vacib məsələlərdəndir. Eyni zamanda, milli folklorun mühüm tərkib hissəsi olan xalq rəqslərinin bu baxımdan araşdırılması dəyərli nəticələr verir.

Rəqs musiqisi, xalq rəqsləri Azərbaycan milli folklorunun mühüm sahəsini təşkil edir. Onlar obraz-emosional məzmunun zənginliyi, janr rəngarəngliyi ilə fərqlənir. Xalq mahnılarında olduğu kimi, rəqslərdə də onların yaradıcılarının xarakteri, fikir və hissləri, temperamenti öz əksini tapmışdır. Azərbaycan xalqının çoxəsrlik maddi və mənəvi mədəniyyətinin klassik nümunələri olan xalq rəqsləri, şübhəsiz ki, tədqiqatlar üçün zəngin materialdır.

Azərbaycan rəqsləri haqqında musiqi tədqiqatçısı V.M.Belyayevin bir fikrini xatırlatmaq yerinə düşər. Xalq rəqslərinin rəngarəngliyini və onların Azərbaycan və Zaqafqaziya ərazisindən çox uzaqlarda yayıldığını mühüm bir cəhət kimi xüsusi vurğulayan alim yazırdı: “Bununla da müxtəlif xalqların musiqi mədəniyyətləri arasında qarşılıqlı təsir problemini qəti şəkildə qoymaq lazımdır... Bu, xüsusilə Zaqafqaziya xalqlarının, Ön və Orta Asiya xalqlarının musiqisinin öyrənilməsi zamanı mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Rəqs musiqisi sahəsi, instrumental musiqi olaraq, ümumilikdə mətnlə və xüsusilə də milli dillərlə bağlı deyil ki, bu da həmin sahədə millətlərarası əlaqələrin və qarşılıqlı təsirin inkişafı üçün münbit zəmin yaradır”⁷ [s.138].

Azərbaycanda ən qədim və geniş yayılmış kollektiv rəqslərdən biri yallıdır. Yallı – kənd yerlərində dəstə ilə dairəvi düzülərək oynanılan rəqs olub, öz kökləri ilə qədim mərasimlərə bağlanır. Diqqətəlayiq bir hal kimi qeyd olunmalıdır ki, Qobustandakı (Böyükdaş dağındakı) qayaüstü rəsmlərdən bəzisi öz “xoreoqrafik şəklinə” görə yallı rəqsini xatırladır. Demək olar ki, Qobustandakı bütün rəqs təsvirləri əməklə bağlı ovsun ayınlərinin ayrılmaz bir hissəsi olub, süjet xəttinə görə ovçuluqla bağlıdır.

⁶ Беляев В.М. Ладовые системы в музыке народов СССР. // Беляев В.М. Сборник статей. М., Сов.композитор, 1990, с.223-378.

⁷ Беляев В.М. О музыкальном фольклоре и древней письменности. М., Сов.композитор, 1971. 234с.

Dəstə ilə ifa olunan yallı rəqsinin bir çox Zaqafqaziya xalqları arasında geniş yayıldığını hamımız yaxşı bilirik. Avropa və Asiya xalqlarının yallıtipi rəqsləri arasında analoji cəhətlər vardır, məsələn, özbəklərdə yallı rəqsi, bolqarlarda treskoxord, rumınlarda arkan və s. bu cür rəqslərdir⁸ [s.7]. Yallıların əməklə, adət-ənənələrlə, mərasimlərlə, Azərbaycan xalqının həyatındakı bayramlarla bağlı olduğunu xüsusi vurğulamalıyıq. Yallı rəqsi özündə instrumental, vokal və xoreoqrafik sənət növlərini cəmləşdirərək, sinkretik xarakter daşıyır.

Musiqi elmində yallının iki növü göstərilir. Bununla bağlı B.Hüseynli yazır: “Bunlardan birincisi süjetli yallılardır. Bu növ yallıların xoreoqrafik quruluşu və ifa tərzı müəyyən süjeti təənnüm edir. Belə yallılar teatrlaşmış xalq oyunları olduđu üçün “oyun-yallı” adlanırlar”⁹ [s.8]. Azərbaycan xalq musiqisində yallıların bu növünə nümunə olaraq, tədqiqatçı “Köçəri”, “Qaz-qazı”, “Çöp-çöpü” adlı yallıları misal gətirir. İkinci növ yallılar isə “müəyyən əhval-ruhiyyəni, xüsusən qəhrəmanlığı, gümrahlığı, gəncliyi ümumi şəkildə təənnüm edən rəqs - yallılardır”¹⁰ [s.8]. Bu növ yallılar nəfəs və zərb alətlərində ifa olunan instrumental musiqidə geniş yayılmışdır; məsələn, “Siyaxutu”, “Tənzərə”, “Ürfanı”, “Dönə yallı” və s.

Türk musiqisində də yallı böyük rəngarəngliyi ilə diqqəti cəlb edir. Konkret məzmunundan asılı olaraq “oyun” yallılara və müəyyən emosional durumla bağlı insanların əhval-ruhiyyəsinə əks etdirən rəqs-yallılara bölünür. Məsələn, oyun-yallılara “Sallama”, “Ellik oyunu”, “Şah boylum”, “Kaşık oyunu”, “Heyamol Çardak oyunu” aiddir.

Yallılar musiqi ifaçılığının xarakterinə görə həm Azərbaycan, həm də türk xalq musiqisində iki növə bölünür. Birinci növə vokal ifa ilə - xor və ya solo-xorla müşayiət olunan yallılar daxildir. İkinci növ yallılar instrumental müşayiətlə fərqlənir. Azərbaycan musiqisində instrumental müşayiətli yallı forması geniş yayılmışdır (“Dönə yallı”, “Hağışda”, “Üçayaq yallı”, “El yallısı”, “Köçəri”, “Çınq-çınq” və s.). Vokal ifa isə “Leyli xanı”, “Hoynare”, “Qaz-qazı”, “Nənükə” kimi yallılara xasdır. Türk musiqisində də instrumental formada mövcud olan çoxsaylı yallı nümunələri vardır: “Baş bar”, “Sallama”, “Koroğlu”, “Düz halay”, “Çorum halayı”, “Kiyılı” və s. Vokal-instrumental ifa olunan türk yallılarından “Çimen çiçək”, “Kavak”, “Şirinnaz”, “Leylim”, “Çoban”, “Çayda çıra” və s. göstərmək olar.

Nəzərdən keçirdiyimiz janrda iki xalqın musiqisinin qohumluğu, ilk növbədə, metroritmik struktur səviyyəsində özünü büruzə verir.

Azərbaycan aşiq sənətindən danışarkən, eyni zamanda qeyd etməliyik ki, xalq-professional musiqi sənəti kimi o, Zaqafqaziya, Ön və Orta Asiya xalqlarında mövcud oxşar musiqi sənəti ilə qarşılıqlı təsir şəraitində inkişaf etmişdir. Çox halda bu xalqlar üçün ümumi olan şeir yaradıcılığı formaları, poetik əsərlərin strukturu, nağıl və dastanların mövzu və süjetlərinin eyni olması bunu sübut edir. Məsələn, “Koroğlu”, “Aşiq Qərib” (“Şahsənəm və Qərib”), “Leyli və Məcnun”, “Fərhad və Şirin”, “Tahir və Zöhrə” və s. dastanlar bir çox Şərq xalqları arasında geniş yayılmışdır. Bu qarşılıqlı təsirin əsasını Şərq xalqları arasındakı geniş əlaqələr və poeziya, ədəbiyyat və musiqi sahəsində yüksək mənəvi dəyərlərə malik bədii nailiyyətlərin qarşılıqlı ötürülməsi təşkil edir. O cümlədən, Azərbaycanla digər xalqlar arasındakı qarşılıqlı əlaqələr aşiq musiqili-poetik yaradıcılığı sahəsində də çox genişdir.

Azərbaycan və Türk aşiq sənəti-mifologiyadan tutmuş qəhrəmanlıq eposuna qədər, ozan yaradıcılığından başlayaraq, aşiq sənətinə kimi böyük inkişaf mərhələlərindən keçmişdir. Hər iki xalqın mədəni mühitində “aşiq” sözünün eyni mənaya malik olaraq qorunub saxlanması və istifadə olunması bunu əyani şəkildə sübut edir. Professor M.F.Köprülüzadə “Türk ədəbiyyatının qaynaqları” kitabında yazır: “... “ozan” sözü xalq şair və musiqiçisinin qədim adı olub, bizim dövrümüzdə “aşiq” adını almışdır”. Daha sonra tədqiqatçı qeyd edir ki, “... Azərbaycanda və Anadoluda (Türkiyə) “aşiq” sözü qədim “ozan” sözünün əvəzində kök salmışdır”¹¹ [s.10].

Aşiq yaradıcılığı sintetik xarakter daşıyır, onda musiqi, poeziya və teatr elementləri üzvi surətdə qovuşur. Aşiq həm poetik və musiqi mətnlərinin yaradıcısı, həm də ifaçı – müğənni və çalğıçıdır. Bununla yanaşı, aşiq müdrik ustad kimi, öz sənətinin klassik ənənələrinin daşıyıcısı və gələcək nəsillərə ötürücüsüdür. Həm Azərbaycan, həm də türk musiqisində məhz ənənə aşığın söyləmələrinin əsasını təşkil edir, onun elementləri bitib-tükənməyən çoxsaylı konkret variantlarda öz təcəssümünü tapır.

⁸ Azərbaycan xalq rəqs melodiyaları. Not yazısı B.Hüseynlinindir. Bakı, Azərənəşr, 1965. 42s.

⁹ Azərbaycan xalq rəqs melodiyaları. Not yazısı B.Hüseynlinindir. Bakı, Azərənəşr, 1965. 42s.

¹⁰ Yəne orada

¹¹ Эльдарова Э. Искусство ашыгов Азербайджана. Баку, Ишчыг, 1984, 120с.

Çox əhəmiyyətli məqamlardan biri də odur ki, Azərbaycanda və Türkiyədə aşıq yaradıcılığı ənənələri şifahi ənənəli peşəkar musiqinin bir qoludur, burada ifaçı və bəstəkar eyni simada birləşir. Azərbaycan və türk aşıqları öz yaratdıqları əsərləri müxtəlif şəhər və kəndləri gəzərək ifa edirlər ki, bununla da milli ənənələrin qoruyucusuna çevrilirlər.

Aşıq sənətində inkişafının sonrakı mərhələlərində epik üslubla sıx bağlılıq özünü aydın büruzə verir. Epiklik janr və struktur quruculuğunun əsas amili kimi bütün səviyyələrdə - süjet, hava, struktur və s. cəhətlərdə qabarıq çıxış edir.

İfaçılıqdakı xüsusi psixoloji durumla bağlı olaraq, aşıqlar eposdan və kiçik həcmli pyeslərdən ibarət bütöv forma yaratmışlar. Ümumi dramaturgiyadan irəli gələrək, formanın kulminasiyasını “parlaq” nəsihətedici hava təşkil edir ki, bu da milli eposun dərin qatları ilə bağlıdır və verilmiş epik ənənə baxımından aydın cizgilərə malikdir. Bunun nəticəsində dastançılar və onların ənənəvi auditoriyaları arasında özünəməxsus dialoq – yarış, dialoq – sınaq meydana gəlirdi.

Şübhəsiz, Azərbaycan və Türkiyə aşıqlarının yaradıcılığına da haqqında danışılan epik rəvayət xüsusiyyətləri xasdır. Bununla yanaşı, canlı ifaçılıqda nəzərdən keçirilən ardıcılıqda mahnılar və epik fraqmentlər ayrılıqda fenomen əmələ gətirir ki, mahiyyətinə görə bu da “ifaçılıq ünsiyyəti” vasitəsi kimi qiymətləndirilə bilər. Aşıq yaradıcılığı fəaldır, milli – tarixi mühitdə baş verən bütün dəyişikliklərə münasibət bildirir. Müasir mərhələdə aşıq musiqisi klassik ənənələrə əsaslanaraq, eyni zamanda müasir mədəni kontekstə uyğun detallarla zənginləşir.

Aşıq yaradıcılığının əsas forması – irihəcmli musiqili-ədəbi əsər olan dastandır. Azərbaycan və Türkiyə aşıqlarının bütün çıxışlarının əsasını dastan təşkil edir; “o, özünün bütün ideya-tematik, bədii rəvayət və kompozisiya əsaslarına görə, sözün əsil mənasında folklor səciyyəlidir”¹² [s.25].

Dastan arxitektonikasına görə sintetik formaya malik olub, özündə ustadnamə, deyişmə, qoşma, qaravəlli, qıfılənd, duvaqqapma və s. bu kimi kiçik həcmli formaları birləşdirir. Azərbaycan və türk aşıq musiqisinin qohumluğunu və yaxınlıq səviyyəsini qabarıq göstərən amil aşıq seir növləri arasındakı identik cəhətlərlə bağlıdır. Həm Azərbaycan, həm də türk aşıq ənənəsində qoşma, bayatı kimi şeir formalarının mövcudluğu bunu təsdiq edir.

Azərbaycanda və Türkiyədə toyda bəylə gəlinin tərifinə həsr olunmuş lirik mahnı forması olan gözəlləmə geniş yayılmışdır. Aşıq yarışmasının maraqlı növlərindən biri hər iki xalqın mədəniyyət ənənəsində yer almış dodaqdəyməz formasıdır. Bu, həm də xüsusi ifaçılıq növü kimi də mövcuddur.

Prinsipial surətdə vacib cəhətlərdən biri də ondan ibarətdir ki, Azərbaycanda və Türkiyədə aşıq musiqisindəki lad-intonasiya paralelləri saz alətinin spesifikasiyası ilə şərtlənir. Sazın konstruksiyası aşıq musiqisinin lad-intonasiya xüsusiyyətləri ilə sıx bağlıdır. Aşıq havalarının tarixi inkişaf mərhələləri, onların lad və melodika cəhətindən mürəkkəbləşdirilməsi bu alətin quruluşunda öz əksini tapmışdır.

Beləliklə, iki türk aşıq sənətini birləşdirən əsas faktorlardan biri onların obraz-məzmun xarakteristikasında özünü göstərən ümumi cəhətlərlə bağlıdır ki, bu da aşıq sənətinin bir sıra identik poetik formalarında öz təzahürünü tapır. Tarixən formalaşmış Azərbaycan və türk xalqlarının melodik təfəkkür sistemi də bir çox ümumi cəhətlərə malikdir.

ƏDƏBİYYAT

1. *Azərbaycan xalq rəqs melodiyları. Not yazısı B.Hüseynlinindir. Bakı, Azər nəşr, 1965. 42s.*
2. *Беляев В.М. Ладовые системы в музыке народов СССР. // Беляев В.М. Сборник статей. М., Сов.комполитор, 1990, с.223-378.*
3. *Гейбуллаев Г.А. К этногенезу азербайджанцев. Баку, Элм, 1991. 552с.*
4. *Эльдарова Э. Искусство ашыгов Азербайджана. Баку, Ишыг, 1984, 120с.*
5. *Эфэнди Ф. Этносознание турецких народов и их искусство. Баку, Нурлар, 2002, 160с.*
6. *Мамедова Р.А. Музыкальная тюркология. Баку, Элм, 2002. (88с.)*

¹² Эльдарова Э. Искусство ашыгов Азербайджана. Баку, Ишыг, 1984, 120с.

7. Фархадова С. *Обрядовая музыка Азербайджана (на примере траурных и свадебных песен)*. Баку, Элм, 1991. (130с.)